

Normen voor historici: een aanvulling

Mei 2025

Onderstaande tekst is na zorgvuldig overleg in een ad hoc-werkgroep¹ onder leiding van Henk te Velde (Bestuur KNHG/universiteit Leiden) opgesteld ter aanvulling op het KNHG-document '[Normen voor historici](#)'. Deze aanvulling zorgt ervoor dat het stuk zich constructief verhoudt tot drie grote thema's in de wetenschapsethische discussie van dit moment: informed consent, privacy en open data. Dit is belangrijk, onder andere met het oog op ethiekcommissies die van documenten als deze verwachten dat ze uitleggen wat deze onderwerpen concreet betekenen. Ons voorstel is aan deze punten geen aparte paragraaf te wijden, maar onderstaande tekst toe te voegen aan punt 3, 'De wetenschappelijke aspecten', direct na de volgende alinea, die dan enigszins moet worden ingekort om overlap te voorkomen:

Historici zijn afhankelijk van **vrije en gelijke toegang tot archief-, bibliotheek- en museumcollecties**. Dat betekent dat zij zich moeten hoeden voor acties die de toegang voor toekomstige historici in gevaar kunnen brengen. Hoewel historici de legitimiteit erkennen van het beperken van de toegang tot sommige bronnen om redenen van nationale veiligheid, eigendomsrecht en privacy, moeten zij zich beroepsmatig verzetten tegen onnodige en onterechte beperkingen van de openbaarheid van informatie. ~~Bepaalde vormen van onderzoek, bepaalde vormen van tewerkstelling en bepaalde technieken (bijvoorbeeld het afnemen van gesprekken in het kader van mondelinge geschiedenis) brengen soms beloften met zich mee over wat historici wel of niet kunnen doen met de resulterende kennis. Historici moeten de vertrouwelijkheid garanderen die zij hierbij beloofden. Tegelijk moeten zij echter ook de voorkeur van het beroep voor zo groot mogelijke toegankelijkheid tot, en publieke discussie over, de bronnen duidelijk maken. Zij moeten eventuele vertrouwelijkheidseisen vaststellen vóór hun onderzoek begint, en voorwaarden of regels die van invloed kunnen zijn op de inhoud van hun werk openbaren.~~ Het beroep vergt een zo groot mogelijke toegankelijkheid tot, en publieke discussie over, historische bronnen.

Tegelijk zijn er grenzen aan wat historici zelf openbaar kunnen maken. Dit geldt in het bijzonder voor onderzoek met levende personen (interviews, *oral history*). Hierbij dienen historici het principe van **geïnformeerde toestemming (informed consent)** te respecteren. Dit is het beginsel dat niemand aan wetenschappelijk onderzoek deelneemt zonder een verklaring van toestemming, die desgewenst op elk moment kan worden ingetrokken. In veel disciplines, zoals de medische en sociale wetenschappen, geldt schriftelijke toestemming als norm (in de medische wetenschap is het zelfs een juridische eis). Voor historici betekent geïnformeerde toestemming dat zij de aard en het doel van het onderzoek helder uitleggen aan betrokkenen, dat ze nagaan of deze de informatie goed begrijpen, dat ze hun toestemming schriftelijk vastleggen en dat ze zo nodig afspraken maken over accordering van citaten in een manuscript. Daarbij dienen ze zich bewust te zijn van (impliciete) machtsverhoudingen tussen interviewer en geïnterviewde.

In veel gevallen spelen levende personen echter geen rol in historisch onderzoek. Het principe van geïnformeerde toestemming is dan niet direct, maar soms wel indirect van

¹ Bestaande uit: prof. dr. Herman Paul (ULeiden), dr. Fenneke Sysling (ULeiden), prof. dr. Antoon de Baets (UGroningen), dr. Pieter Huistra (Utrecht), dr. Noortje Jacobs (ErasmusMC) en dr. Gerhard Kok (Huygens Instituut).

toepassing. Er kan sprake zijn van *express non-consent* (bijv. een dagboek waarin staat dat het niet door derden mag worden gelezen). Als de bronnen vrij toegankelijk zijn, zijn historici aan zo'n verbod niet gebonden, maar moeten zij het belang van openbaarmaking hiertegen wel nadrukkelijk afwegen. Hetzelfde geldt voor *implied non-consent* (bijv. gevoelige informatie waarvan het redelijk is te betwijfelen of betrokkenen of hun nabestaanden openbaarmaking op prijs zouden hebben gesteld). Historici hebben tot taak het belang van openbaarmaking af te wegen tegen *implied non-consent*.

Geïnformeerde toestemming is in historisch onderzoek dus een minder hard en breed toepasbaar beginsel dan in andere takken van wetenschap. Tegelijk zijn historici gebonden aan andere maatschappelijk gedeelde normen en waarden, die ook van kracht zijn in situaties waar toestemming van betrokkenen niet aan de orde is. **Respect voor menselijke waardigheid** mag te allen tijde van historici gevraagd worden, net als ethische reflectie op wat zulke respect in een concreet geval betekent.

Dit geldt in het bijzonder als historici te maken krijgen met **kwesties van privacy en reputatie**. Als ze persoonsgegevens van nog levende personen verzamelen, moeten zij zich houden aan de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Schrijven zij over zulke nog levende personen, dan bestaat er een spanning tussen het recht op privacy en reputatie van deze personen en het recht op vrije meningsuiting, inclusief wetenschappelijk onderzoek, van de historici. Daartussen moet een afweging plaatsvinden. Publieke figuren hebben net als iedereen recht op privacy en reputatie, maar minder dan private figuren ('gewone burgers'). Ook neemt het belang van openbaarmaking snel toe naarmate de feiten langer geleden zijn.

Bij de doden ligt het ingewikkelder: de doden hebben privacy en reputatie maar geen *recht* op privacy of reputatie. Levenden hebben echter wel morele verantwoordelijkheden jegens de doden, namelijk **plichten van respect en bescherming**. Deze gelden ook voor historici. Ook hier moet het belang van openbaarmaking van feiten afgewogen worden tegenover mogelijke respectloosheid jegens de doden en tegenover benadeling van hun nabestaanden (in eerste instantie hun familie) of de gemeenschappen waartoe ze behoorden. Anonimisering en pseudonimisering zijn manieren om de privacy en reputatie van levenden en doden te beschermen, maar hebben als nadeel dat historische figuren daarmee minder zichtbaar worden en mogelijk waardering verliezen. (Voor nadere uitleg, zie *Privacy en reputatie: Een beknopte gids voor historici [met link naar document]*.)

De verantwoordelijkheid van historici om het onderzoeksproces transparant en zorgvuldig te documenteren geldt ook bij het werken met **digitale bronnen en datasets**. Als historici digitale bronnen gebruiken, zowel *born digital* (bijvoorbeeld e-mails) als gedigitaliseerd (bijvoorbeeld scans van archiefstukken), moeten zij hun verwijzingen naar deze bronnen zo veel als mogelijk duurzaam traceerbaar maken, bijvoorbeeld door het vermelden van een *persistent identifier* (PID). Bij het gebruik van gedigitaliseerde bronnen melden zij bovendien dat gebruik is gemaakt van digitale reproducties.²

Op basis van bronnen – digitaal en niet-digitaal, primair en secundair – genereren historici data. Het gaat dan bijvoorbeeld om aangelegde datasets, foto's of aantekeningen. Als stelregel geldt dat deze gegevens als Open Data gepubliceerd moeten worden. Afwijking hiervan is slechts gerechtvaardigd wanneer zwaarwegende belangen, zoals juridische beperkingen of ethische overwegingen, dit noodzakelijk maken. Persoonlijke aantekeningen hoeven historici niet per se te openbaren, tenzij dit noodzakelijk is om historisch werk te

² Het beschikbaar stellen, toegankelijk en (digitaal) vindbaar maken van informatie (primaire bronnen) die in archieven is opgeslagen, zowel fysiek als digitaal, is primair de verantwoordelijkheid van archiefinstellingen maar gaat ook gepaard met keuzes. De historicus moet zich hier rekenschap van geven.

controleren. Historici streven bij het publiceren van hun data naar **transparantie**. Daarom documenteren ze de keuzes en methoden achter de dataverzameling, verwerking en interpretatie, zodat anderen de werkwijze kunnen begrijpen, de data kunnen vinden, reproduceren en deze eventueel kunnen hergebruiken (de FAIR-principes: Findable, Accessible, Interoperable, Reusable).

De door digitalisering en online beschikbaarstelling vergrote toegankelijkheid van historische bronnen brengt voor historici ook verantwoordelijkheden met zich mee. Samen met archiefinstellingen, die veel werk verrichten in het digitaliseren van bronnen, dienen zij zich in te zetten voor de verduidelijking en contextualisering van digitale bronnen. Digitalisering is een proces waarin keuzes worden gemaakt over selectie, vorm en toegankelijkheid. Over dit proces leggen historici rekenschap af, bijvoorbeeld door het gebruik van *data envelopes*: modulaire bijlagen die informatie bieden over de herkomst, annotatie en mogelijke gevoeligheden van datasets. Historici moeten ook kritisch reflecteren op de maatschappelijke impact en de privacykwesties die openbaarmaking van bronnen met zich meebrengen. Samenwerking met archieven en instellingen moet gericht zijn op een duurzame en integere omgang met digitale bronnen.